

O JEDNOM PORTRETU SPLITSKOG NADBISKUPA BARTOLOMEA AVEROLDIJA

UDK: 75.041.5 "16"
262.15(497.5) "1479/1503":
75.041.5 "16"

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. XI. 2003.

Dr. sc. IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ
Umjetnička akademija u Splitu
Glagoljaška b.b.
21000 Split, HR

*U radnji se obrađuje portret splitskoga nadbiskupa
Bartolomea Averoldija iz vile Averoldi Togni u Gussa-
gu pokraj Brescie.*

Nadbiskup Bartolomeo Averoldi upravljao je splitskom nadbiskupijom od 1479. do 1503. Prije nego što je postao splitskim metropolitom, bio je benediktinski opat u Bresci, te je s te funkcije godine 1474. bio kandidatom za brescianskog biskupa. Tijekom čitavog razdoblja njegova upravljanja splitskom nadbiskupijom bezuspješno je pregovarao s Crkvom da mu splitsku zamijeni s brescianskom biskupijom.

Poznato je da je Averoldi svoju dužnost splitskoga nadbiskupa obnašao gotovo cijelo vrijeme boraveći izvan Splita. Splitska ga je komuna tužila da uzurpira svoj položaj boraveći u Veneciji i trošeći ondje njezin novac, a da ništa ne nabavlja za katedralu. Godine 1496. Split je poslao u Veneciju arhiđakona Jerolima Cipika (Koriolanova sina), Averoldijeva generalnog vikara, i nekoliko kanonika koji su se bunili zbog toga što je splitska katedrala bez knjiga, nakita i svega onoga što je potrebno za obrede. Mletačka vlada izdala je dukalu kojom je Bartolomeu Averoldiju naložila da iz prihoda biskupije nabavi sve što je potrebno, no on se o nju oglušio sve do godine 1498. Te je godine

metačka vlada uputila dukalu splitskome knezu Marinu Mauru, naređujući da se izabere sufragani koji će zamjenjivati nadbiskupa, a plaćat će se od njegovih prihoda, od kojih je trebalo kupiti crkveno ruho, knjige i sve potrebno za svete obrede.¹

U riznici splitske katedrale nalaze se četiri antifonara i dva psaltira iz riznice splitske katedrale koji su nekoć pripadali nadbiskupu Averoldiju, a njihovo prispjehće u Split vezuje se uz navedene događaje. To su: Psalterium Romanum, No. 633; Psalterium romanum, No. 634; Antifonarium de tempore (Došašće, Božić); Antifonarium commune sanctorum, No. 632; Antifonarium de tempore (od korizme do konca godine) i Antifonarium de sanctis.²

Nije poznato tko su autori minijatura u Averoldijevim kodeksima. U njima se osjećaju padovansko-ferrarski elementi, uz mantegnoveske i squarcioneovske utjecaje, prisutne u obradi fizionomija, monumentalnoj impostaciji figura i antikvarnom ukusu. Ti su likovni utjecaji tijekom posljednje četvrtine XV. stoljeća dominirali u minijaturistici i grafici na prostoru između Venecije i Brescie, gdje je nadbiskup Averoldi boravio dok je upravljao splitskom nadbiskupijom, i gdje je mogao dati izraditi te rukopise.³

U načinu ukrašavanja stranice cvjetnim ukrasima i u medaljonima očituju se ferrarski utjecaji. Premda između godina 1465. i 1469. utjecaj Ferrare počinje slabjeti, zbog razvoja grafičke umjetnosti, prodora mode *all'antica* i postupnog utjecaja padovanskog slikarstva, u doba Averoldijeva upravljanja splitskom metropolijom tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina Ferrara je još uvijek bila jedno od najjačih sjevernotalijanskih minijaturističkih središta.

U trima rukopisima sačuvan je Averoldijev grb, prikazan tako da ga pridržavaju putti: u Psalterium romanum n. 633 nalazi se na f. 5r; u Antifonarium de tempore (Došašće, Božić) na f. 4; u Antifonarium commune sanctorum n. 632 na f. 1. Od Averoldijevih rukopisa u splitskoj riznici najraskošniji je Antifonarium de sanctis, u kojem se nalaze sakralni prizori i prikazi svetaca u inicijalima koji stilski podsjećaju na izraz dvojice znamenitih venecijansko-padovanskih minijaturista XV. stoljeća, Leonarda Bellinija i Antonija Marije da Villafora iz Padove.⁴

Valjalo bi istražiti moguće veze splitskog nadbiskupa s krugom umjetnika kojima su pripadala ta dvojica minijaturista.

U dosad istraženim arhivskim dokumentima o Bartolomeu Averoldiju pronađeno je samo to da je tijekom boravka u Veneciji bio u kontaktu s dubrovačkim zlatarom Jurjem Alegretovim, djelatnim u drugoj polovini XV. stoljeća u gradu na lagunama. Kad je taj zlatar godine 1491. umro, njegov sin je naslijedio njegov dug od 40.000 dukata, od čega je 7700 dukata Alegretti dugovao splitskom nadbiskupu. Nisu pronađeni podaci o zlatarskim predmetima koje bi Alegretti trebao raditi ili koje je možda bio izradio za splitskog nadbiskupa.⁵

Obitelj Averoldi, kojoj je pripadao splitski nadbiskup, bila je u razdoblju od druge polovice XV. stoljeća do XVIII. stoljeća vrlo ugledna u Bresci, o čemu svjedoče njihove kuće, palače, vile i dvorci u gradu i njenoj okolici. U vrijeme renesanse pojedini članovi obitelji pojavljuju se kao naručitelji važnih umjetničkih ostvarenja u Bresci, što govori o njihovoj visokoj kulturnoj razini. Primjerice, Bartolomeov brat Giovanni Pietro naručuje godine 1477. od poznatog renesansnog brescianskog slikara Vicenza Foppe da naslika freske u obiteljskoj kapeli u crkvi Gospe od Karmela u Bresci. Na zidovima te kapele Averoldi Foppa je naslikao evanđeliste s njihovim simbolima i crkvene oce, koje su freske i danas sačuvane.⁶ Altobello Averoldi, sin Giovannija Pietra, nakon što je kratko vrijeme 1495. godine bio splitski kanonik, odlazi u Rim, gdje će se sprijateljiti s moćnim Rafaellom Riarijem, znamenitim rimskim umjetničkim mecenom. Nekoliko je poznatih umjetnika portretiralo Altobella, a jedan od najpoznatijih portreta tog poznatog crkvenog humanista je onaj što ga je izradio Francesco Francia, danas u Samuel H. Kress Collection, u National Gallery of Art u Washingtonu. Ticijan je za Altobella naslikao čuveni poliptih Averoldi koji se nalazi u crkvi svetih Nazara i Celsa. Altobello početkom XVI. stoljeća naručuje kod nepoznatog brescianskog kipara lijepu kamenu grobnicu za svojega pokojnog oca, koja se i danas nalazi u crkvi Gospe od Karmela u Bresciji.⁷

U vili Averoldi Togni u Gussagu pokraj Brescie nalazi se barokna galerija portreta najpoznatijih članova obitelji Averoldi. Ondje se na jednoj od sovraporta u dvorani nalazi i jedini poznati sačuvani portret

Bartolomea Averoldija.⁸ Na toj je slici splitski nadbiskup Averoldi prikazan kako sjedi na biskupskom sjedalu, odjeven u mocetu, bez kape na glavi, s bijelim manipulom prebačenim preko prsiju ukrašenim sa tri križa. Prikazan je do pojasa. Desnom rukom gladi malog svijetlog dlakavog psića koji mu leži u naručju, a u lijevoj ruci drži nekakav svitak. Njegovo je lice prikazano en-face. Riječ je o starcu, kratke sijede kose, bujne sijede brade i izražajnog koščatog nosa. U lijevom gornjem uglu zapisano je:

MDCX BARTHOLOMAUS AVEROLDUS ARCHIEPISCOPUS SPALATENSIS.

Slika je djelo ranobaroknoga lokalnog slikara Pompea Ghittija. Portret je nastao mnogo godina nakon nadbiskupove smrti, 1610. godine. Uokviren je tipičnim oslikanim baroknim okvirom. Pompeo Ghitti u istoj je dvorani nad ostalim sovraportama naslikao još trojicu biskupa iz obitelji Averoldi: Altobella, Bartolomea, generala Reda umilijata i biskupa Chalamone u Kandiji, te Aurelija, biskupa Castellanete.

Zahvaljujući Ghittijevoj slici iz Gussaga, danas možemo zamisliti kako je izgledao ovaj osebujni splitski prelat iz Marulićeva vremena. Nažalost, nije poznato je li brescianski slikar kad je radio portret splitskog nadbiskupa kao predložak imao nekakav izgubljeni portret iz Bartolomeova vremena. Zna se jedino da je kao uzor za Altobellov portret uzeo spomenuti portret Francesca Francie.⁹

Premda je portret Bartolomea Averoldija iz Gussaga nastao posthumno i ne potječe iz vremena kada je taj prelat upravljao splitskom nadbiskupijom, zahvaljujući njemu možemo zamisliti lik splitskog nadbiskupa čije je djelovanje obilježilo posljednja desetljeća XV. stoljeća splitske crkve, prije dolaska agilnog Venecijanca Bernarda Zanea na tu dužnost.

BILJEŠKE

1. D. Farlati: *Illyricum sacrum*. Venetiis, 1765., vol. III, 404-412; Fe' d'Ostiani: *L. F., Bartolomeo Averoldi ultimo abate di Leno e arcivescovo di Spalato*, Brescia, 1869.; I. Ostojić: *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb, 1975.; G. Novak: *Povijest Splita*, Split, 1978., III, 1482.-1484., 1486. Marko Marulić posvetio je

- Averoldiju satirične stihove. O tome vidi B. Lučin: *Marulićeve knjige i rukopisi*, u katalogu izložbe *Split Marulićeva doba*, Muzej grada Splita, 22. studenog 2001.-11. siječnja 2002., 20.
2. H. Folnesics: *Die Illuminierten Handschriften in Dalmatien*, Beschriebendes Verzeichnis der Illuminierten Handschriften in Österreich, VI Band, *Dalmatien*, Leipzig, 1917., Nr. 48, str. 111-112; *Minijatura u Jugoslaviji*, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, travanj-srpanj 1964.; D. Diana - N. Gogala - S. Matijević: *Riznica splitske katedrale*. Split, 1972., 155-157; A. Badurina: *Illuminirani rukopisi u Hrvatskoj*, Zagreb, 1995., 92; I. Prijatelj-Pavičić: *Slikarstvo* u katalogu izložbe *Split Marulićeva doba*, 53-54, 180-182.
 3. G. Mariani Canova: *La miniatura veneta del Rinascimento*. Venecija, 1969.; ista, *La miniatura rinascimentale a Padova*, u *Dopo Mantegna, Arte a Padova nel territorio nei secoli XV e XVI*, katalog izložbe, Milano, 1976., str. 151-153; *La miniatura a Ferrara dal tempo di Cosme' Tura all'eredita' di Ercole de Roberti*, Ferrara, Palazzo Schifanoia, 1. Marzo-31 Maggio 1998.; P. Bonfandini: *I libri corali del Duomo vecchio di Brescia*, Brescia, 1998.
 4. L. Moretti: *Di Leonardo Bellini, pittore e miniatore*, Paragone 99, Marzo 1958., 58-66; G. Mariani Canova: *Per Leonardo Bellini*. Arte veneta XXII, Venecija, 1968., 9-20; J. J. Alexander, *Notes on some veneto-paduan illumination books of the Renaissance*. Arte veneta XXIII, Venecija, 1969., 9-20.
 5. R. C. Mueller: *Aspects of venetian sovereignty* u *Quattrocento adriatico Fifteenth-Century Art of the Adriatic Rim*, zbornik kongresa održanog u Villa Spelman u Firenci 1994., ur. C. Dempsey, Bologna, 1996., 49.
 6. C. Boselli: *Nuovi documenti sull'arte veneta del secolo XVI nell' archivio della famiglia Averoldi di Brescia*. Arte veneta XXVI, 1972., 234-235; G. Agosti: *Sui gusti di Altobello Averoldi*, u katalogu izložbe *Il polittico Averoldi di Tiziano restaurato*, uredili E. Lucchesi Ragni - G. Agostini: *Monastero di Santa Giulia*, Brescia, 25. giugno-31 ottobre 1991., 55 i 57.
 7. Katalog izložbe *Il polittico...*, 56-58.
 8. Zahvaljujem gospođi Renati Stradiotti, direktorici Musei civici u Bresci, koja me upozorila na portret i podatke o njemu. Portret je objavljen u F. Lechi, *Le dimore*, V, Brescia, 1976., str. 367. Portret sam spomenula u *Slikarstvo, Split Marulićeva doba*, 2002., str. 53.
 9. O Altobellu Averoldiju vidi u katalogu izložbe *Il polittico*, 1991. Altobello je bio splitski kanonik 1495. godine, u jeku sukoba splitskoga kaptola s nadbiskupom Bartolomeom Averoldijem.

DI UN RITRATTO DELL'ARCIVESCOVO SPALATINO BARTOLOMEO AVEROLDI E DI CODICI AVEROLDIANI NEL TESORO DELLA CATTEDRALE DI SPLIT

Riassunto

L'articolo parla del ritratto dell'arcivescovo spalatino Bartolomeo Averoldi (1479-1503) dalla Villa Averoldi Togni a Gussago, provincia di Brescia. Il ritratto fu dipinto nell'anno 1620 dal pittore Pompeo Ghitti.

Pompeo Ghitti, Portret splitskog nadbiskupa Bartolomea Averoldija, Gussago, vila Averoldi Togni